

אמן הנובלה

מאת אליעזר ירושלמי

את הכאב המתוק, לבימי הילדות. גב' גוני ההרים הם השקל בראשם, ענני נוצה ענוגים תלמים בשמים הכחולים כהים, השמים החדשים והתפוח בראש שית לבלובו משרה צללי ענפיו על רעמת התרנגול האדם... אבל... הנון היפה הבלים כאן את האדם המסואב. המלוכלך בדם בהמותיו ועופותיו וש' זפקיוועה לו מכה המדינה. כן, הא' דם ניוול כאן את הטבע... וכאן באות תמונות מהור' ההיים בכפר; הנה ה, בירגרמייסטר" (ראש הכפר) בכבו' דו ובעצמו תולה תיבות"עץ בשביל חורזים, וכשמגדלת האט את אפרור' חיה, לוקחם ומולק אותם ל"גוליאש";

דים מן הצד לכל פעולה, וכל נסיון שלהם להתמזג עם חנרתם, להיות כא' חד מהם, ליהנות מן החיים נגמר בכש' לון ובמפנה-נפש. הנה "הסתדר" גיבור הסיפור "אדם בארץ" בארץ מושבו החדשה בכפר בשטיילמרק — נשא אשה מכות הארץ, התערה במשפחתה; התיי שב בפינה נפלאה של הטבע — עמק מוקף הרים מכוסה שמייה שדות וכל' מים ואפרים ירוקים, נושג עיי שבס זה גם תן אישה: מלבד אשתו היפה יושבה בדואר העלמה פאולה, יפה להפ' ליא, עדינה ונעימה בתליכותיה. בלא הנה אירוע קטן אירע. סצינה לגילה בכפר, וכל התהום הרובצת ביק דורות הניכי "הישיבה" לבין האמונים על נחירת-חזירים נתגלתה בכל עומקה... הנה השליך נער אבן אל נופי-האגוז של האיכר שוארץ הישיר מפריו אר' צה, לקט ושם בכיסיו, ופתאם עקר רג' ליו, רץ בהמת-כוחו וצעק בקול פחדים — בן שוארץ הסתער עליו. הנער התר להימלט אל הדואר, אך על המעקה הדביקו רודפו — בוא עמי, בואה, בור' של! — הדפו בן שוארץ לפניו, בהחזיקו בצוארון-חלוקו מאחוריו, אל הצרה אל חצר שוארץ, המלאה קרונות ואופ' נים הדפו, ואך נעלמו שניהם מאחורי השער, בקעה משם צעקה איומה פול' חת שמים, צעקת נער מוכה בלי רח' מים. ומסביב אין שוטר ואין ז'גדרם. מכולכל קצת נכנס לוטה אל הדואר, מבצרה-החברות היחידי כאן, וסח את הרבר.

זהו טוגרל (שם הקטנה מאנטון) — הטעימה הפקידה הזקנה את השם באר' זו הנאה משונה והציצה אל פאולה — בנו היחיד של שוארץ, כן, זהו עלם חזק מאד. כן, זהו עלם חזק — ענתה פאולה. היא וכל חינה וקסמה, שהעסיקו בהשאי במשך שנה וחצי, נסתלקו מע' ליה כהרף-עין... כן עם שנתחנך על הלאו... לא תעמוד על דם רעך... לא יכול היה להביל ולא יבין לעולם אדישותה המטומטמת של היפהפיה פאולה לשמשע צעקת נער מוכה.

הכפר של שופמן

ובהודמנית זו כדאי לציין ש"אדם בארץ" וכל צרור התיאורים והסיפור' ריים מהכפר השטיילמרק, הם מהסיו' פורים היפים, הריאליים והאמיתיים ביותר של הכפר והאכר בספרות הער' למ. מהסיוודס עד רימונט-סילפו הסופ' ריים את הכפר ותישבינו. תיארו אותו באיריליות, היללו- את יושבינו וער' ררו געועים על חיי השלוה וההנום שלהם. גם בספרות-החדשה, מברטולד אוורבך היהודי הגרמני עד רימונט הכולני, לא פסקו קושרים כתיים לאי' כר, שעטו חיי הילה רומנטית, שיוזי פעולותיו ביריעות טבע נפלאות וע' שהו מלבב ותמים. שופמן מבקר קשה את רימונט וכותב (הפולנים — משור' ריים קסנים), בערכם של איכרי' ריי' מינט הפריזו ומפריזים הרבה טאור, על פני 4 כרכים, כרכים עבים, מש' טחמים החיים היומיומיים בליפצי הכ' פל, בקושי גדול קראתיים בשעתם עד הסוף, חוץ מהפרק האחרון של הספר השלישי — מות האיכר, הפרק — המ' עוף היחידי בכל הספר, הרי הכל משעמם כאן מאד, אמרו מה שתאמ' רו. הנך קורא זקורא — מרחביה אין להלך נפש — כפר פולני — רשעות וארנס ופן יווס — ודמיון- מתרפק בהשאי על היהודי היחידי שבמקום זה, שלמרות שנאת המחבר אליה, הריהו בלי ספק הנפש הכיינעלה כאן... מה, מה יכול להביאני לידי התפעלותך? שירת הטבע החותרת: ינישנית לבלי שיעור ולכלי-קצב, עד לבלי ראות ולבלי זכור כלום? הרנדי' וואים שבין אנטק ויאגנה סאחורי-הגר' רן? (אגב יאגנה זו הגיבורה הראשית שבספר, הרייה אשה אבסטרקטית כמ' עט, אשה כחולת-עיניים סתם, בלי שום שרטוטים אינדיבידואליים) או הטירא- דות של אותו ה"פילוסוף" הכפרי על פן יווס, שנולד לצערו בבית-לחם בין "היהודים המכווערים" ולא בליפצי, בין הפולנים הנדהרים?... יפה כתב שופמן ולו גם הזכות, כי הוא נתן לנו את האיכר בורק, דרך שופמנית, ואין תיאורו נופל מתיאוריהם של טובי הסופרים הקלסיים. יפה הוא כשטיילמרק, במקום בו ישב כפר שנים רבות — הרים, עמקים, גנים, בתים טובלים בירק ואיכרים בריאים, אין זה הכומר הרזים, בו שוררות לדת והתנוונות, כאן הכל בריא. האכ' ריים אמידים, חרוצים ומסורים למשקם יומם וליל ("הטבטונים"). הטבטונים הלוי יודעים לעבוד ולסדר את משקם. כדרכו, אין הסופר' חס על תיאורי' טבע ונותנם ביד האמן הברוכה שלו, אבל מה שונים הם חיים אלה מאיריליה של אוורבך ורימונט. אדמה, אדמה, אדמה! אפשר ללכת על התהתי הרג' בים החמים ולהרגיש בכפות-הרגליים

יצירתו של גרשון שופמן כרוכה בתולדות חייו ומקפת שלשה דורות: ראשיו נעוצה בעיירה אורשה שברוסיה הלבנה, הנתונה כבר בתקופת ההשכ' לה. המשכו הוא בצבא הצארי ובהוגי הפליטים שבגליציה, משם הוא עושה דרכו לוינה ולכפרי שטיילמרק עד שמיטלטל ביחד עם גל הפליטים החדש, הנמלטים מסכנת הנאצים ומגיע מחוץ לארץ, ומקרקעה מנץ כשרונו מחדש ה, לדברי עיון" ב"ציורי פחם" וב"נצ' גושים". עיקר יצירתו היא נחלת הער' בר: העיירה שבתחום המושב של הי' נודות הרוסית וכן גם קיבוצי היהודים במרכן אירופה ובמערבה כבר אינם, גבוריהם — הגיני "הישיבה" שהתי' משכלו. פליטי המהפכה, המבלים ימי' הם ללא תוחלת בכתי הקפה של הפלי' טים בברודי. למכרז ווינה, מנסים לה' כות שרשים נאדמה נכר ונשארים זרים ומחוץ לחברה, הלפו ואינם. כל הורר' של תסול רחוק מלב הקורא העברי החדש כרחוק הגלות מהסולדת. בכל זאת חבל שמבקרי הספרות ומוריה אי' גם מדריכים את הנוער שלנו בקסוריו. כי שופמן אינו רק מספר לדורותיו, הוא קלטיקו, שיצירותיו צריכות ליכוד יסודי, ספוריו עד היום נוגעים עד הלב מסעירים את הנפש, כי הבעיות הני' דוגנת בהם הן אקטואליות ואנושיות המידי; שופמן המספר חודר עד עמקי אגפשו, מערטל את הנשמה עד תהומי תיו, מגלה את הנסתר מעיני הזולח ותושף את הבלתי-ידוע גם לגבור עז' מו את מלאכתו עושה ג. ש. לא בהתי' צאות דמיון עשיר גם לא בהברקות סגנון חריף, כי אם בסגנון פשוט, כמעט פרוואי. כלי מלאכתו הם לא צבעים גדר' שים, כי אם מיפסלת פסל, בה הוא מפסל משתם פשוט, מהומר יום יומי ספורים מחוסבים, המזועזעים את הני' פש ואינם נשכחים. הוא תלמידם של גדולי המספרים שבספרות הרוסית — ציכוב, טולסטוי, קופרין ולפעמים גם דוסטויבסקי, שמיצירותיהם הוא יודע עד היום לצטט פרקים שלמים. כמותם הוא חוצב בעומק וסמועט בתפאורה חיצונית, כל משפט הוא מדויק כנוס' חת מתימטית, כל מלה קולעת לעניין, צדופי הלשון שלו מעוררים גלים של אסוציאציות חיצונית כלה היא כמר' סיקת הרמונית.

באחורי המתיצה

כאמור, הגיבור הראשי של יצירת ג. ש. הוא הפליט, הפליט לא במובן המצופצם של המושג הזה, כי אם במור' בן הרחב של המלה. פליטו של שופמן, שלכאורה הוא הסתדר, אפילו הכה שר' שים בנכר, נשאר בכל זאת נכרי. לעז' פו ולסביבתו הנכרית. כי סיבת נכרותו היא לא רק הסביבה העוינת, הדוחה אותו כל פעם כשהוא רוצה להתקרב אליה ופולטתו טוים לגמרי מקרבה, זרותו היא בו בעצמו, בשאריותו כמ' סורתי-דורות; שאינו יכול להשתחרר מפנה. מסתגלים בנכר ומצליחים הטי' פוסים הגסים-הבהמיים, שאין להם בעולמם אלא סיפוק צרכיהם הפיזיולו- גיים לבר, שאינם מרגישים במבטי השנאה הנעוצים בבשרם, בנחלי הרוק הנשפכים על פניהם. הם מנצלים קר ניוקסורות של רעב ומחסור, צוברים הון בשורות השחורות ומתהדרים ב"הישגיהם", נשיהם משמנות מתקש' טות בשרשרות זהב כבודות וכיהלומים וב"כובעים" קורעי עיניים ("סיוס" ספר ג'), הבנימים, שב"חדר" ספגו מקורה, שבצבא נסמרו בפרצופיהם, צפים וער' לים בבורסה אחרי מלחמת העולם בכל "הדרם". אך הפליט בעל הנפש נשאר המיד מעבר למחיצה. ברם, הוא ול' חם במחיצה זו, המפרידה בינו לבין סביבתו, משהיה בכל כוח המצאתו להרחיקה, לבטלה ולרכאה בקרבה ואי' נו מצליח, המספר מתאר מלחמה זו בדברים אלה ("המתיצה"). כל עש' רים וחמש שנותיו עברו עליו כמו במ' צב של השפלת-עיניים בלי מצוא די' און בנפשו להרימו ולהתכונן סביבו' תיו, ונפלא הדבר, כי גם אחרי אשר נטר בליכו להילחם עם עצמו במקרים כאלה: כל עור רוחו בו, בכל זאת נזכר אחרי-כן כי גם הפעם נכשל. ב"דברי עיון" שבהלק ד' מנסה הסר' פר להסביר את "עניין הביישנות וה' התאדמות" כתכונה אנושית כללית, הוא ניתלה באילנות גדולים — אנטול פראנס, טולסטוי ומורגניב שגם הם היו גישיגים. הוא אפילו קובע: "חולשה" זו נובעת בלי ספק ממקור עליון (התי' גשנות האני עם עין העולם). זהו אחר' מסימניו המובהקים של המשורר, אבל כלום תכונה זו לבדה היא סיבת תלישו' נו מהסביבה? האם הרגשת הנכר הגו' לה הזרות היא תוצאה של אופי המס' ער או נעוצה היא גם בנטיבות החיצור' גיות? — הסופר עצמו נתן תשובתו וסתר דבריו שהובאו לעיל, רגש של זרות, נכר, היות מחויף-לחברה מלזה את רב גבוריו ולפיכך הם המיד כעומ'

את העופות אין כופחים בשעת שחי' טחם, אלא מולקים ראשיהם ומניחים להם להתרוצץ בלי ראש, כשדמם שו' תת עד נפלים. באיזו תאווה הם נוחרים חזיריהם! אין ממיתים אותם בבת' אחת, אלא דוקרים אותם ומענים למען ין דמם לאט לאט אל הכלים המוכ' גים, ממנו הם מכינים לעצמם "בלוט' ווריסט" (נקניק'דס), וכאיו הנאה מש' תחפת כל המשפחה, לרבות הקטנים, בובח-דמים זה!... וחייה-החברה של הא' כרים הללו מעוררים זועה — רשעים נמורים! הנה, האכר שוארץ העשיר וכונו יחידו מתועב-החוחם מתעמרים בעבדם הזקן והרזה, שהורש ומשדד בשאריית-כוחותיו את האדמה לא-לו... בשעת המנוחה הקטועה בצהריים הוא, העבד, מגפף את לחיי הסוס העייף, כובש בהם את פניה, וכך הוא עומד עם אחיר-לעול שעה קלה, ומבט אחד אז! מבט קופא פסי-תקוה לאדם ולבהר' מה! — הרבים בספרות העולם תי' אורים נפלאים כאלה?

קדוש הוא הריכוש הפרטי בכפר, בעדו נכונים תושבינו לעשות כל מע' שה פשע. באיזו שקידה הם גודרים כולם את גינות-הירק שלפני בתיהם וקולעים את חוטי הברזל ובאיזו יציחה הם תופרים במעדריהם, ביחוד נשיהם, נסה-נא להוציא מכאן כולבוט אחד — יהרגוך בלי ניד-עף... גם המימותם של אנשי הכפר מוטלת בספק. הנה! אין הם יודעים לנצל ול' רמות! גרוע מכני הכרך, הנה נמסרת לדודה בת אחותה זוני, מהשנה תע' שירית לימי חייה, הדודה הבטיחה והזרה והבטיחה לה חלקת-אדמה ויחס אימהי כאל בנייה, אך היא, המנוולת, מרמה ומנצלת אותה כשפחה חרופה, מעבידתה יום ולילה ומאכילתה רק משיירי המזונות — מפרנסת אותה גרוע מאשר את החזירים, היא מלבישתה בשמלה שבילתה היא או בתה, ועל חלקת-האדמה מאן דכר, שמייה! כש' באה בת אחותה השניה עם משפחתה, הציקה לה כל כך עד שזו ברוחה מפניה... ואזרזוף, המקרה עם הילד המוכה בידי בן-שוארץ שזוכר לעיל... המשפט ו"קומי הוא משפט-דרקון בחברת-קדומים... בכלל גסות, רוע' עין, פראות!... זהו הסיכום שעושה שופמן עם הכפר, כנהו הכפר, בריאל' יות שלו... לא לחינם שימש הכפר ערש לאגדות-עם של האחים גרים המלאות רשע ורצח, אין פלא שתושבי כפר זה היו מוכשרים לקבל תורתו של אותו המנוול ולהצטרף אליו בנעריהם ובזקניהם, עוד זמרה מפסק הסור' פר ב"טבטונים" הללו אם יישארו נאמנים לאמת או ייטפחו כולם לתנו' (המשך בעמ' 8)

אמן הנובלה

מחניק... אבל הרעבתנות של עשוקי החיים ותנוקי הכרך, הרעבתנות שלא ידעה שבעה, התנפלה על היצור הייפה, צמחה שדה: ינקה לשדו בלי הרף, תבעה והפצירה בחוצפה תאור תנית עיני... והניה מתה מיתה מנר ולת באחד הבתים, כשבעל הבית לתול-החוטם ועב-הכרס מתרעם על אשתו על שחיא, יש לה חשק להת' זיק תמיד גוססת...

לפעמים קרובות חורגת נפש הסופר ממסגרת האבייקטיביות, בה סגר עצ' מו, ומלבו פורצת אנחת-כאב על היפה העדין המתכער ונרמס ברגליים גסות.

ה א ה ב ת

ברוב יצירותיו מרחפת דמות הא' שה' היא במרכז הסתכלותו. היא מל' בבת אותו כדמות אררית, למשא-נפש, כהלום רחוק בנעוריו, דמותה מנעימה שבתו בקסרקטין. בין החור מות' ומעוררת בו זועה בשפלותה, בנפלה אל התהום; היא קוסמת לו מחדש בכל פעם כשמופיעה לפניו בדמות נערה צעירה עוכרת ברחוב ומעוררת בלבו קנאה כשהיא חבוקה בזרועותיו של אחר... כקרן-פנ, כצ' פור הכחולה היא תמיד קרובה ורחוקה גם יחד, היא נחשקת כשהיא בלתי מושגת, אך כשהיא נתפסת, מועם ברק-עלומיה וכשהוא מקיץ בזרועו' תיה, היא נראית לו והנה היא, אחת מאלו הנפשות המרוככות הרעבות לא-הבה, ששרייהן היוררים לויפסים... והטעונות לחמים... עזה כמות את' בה. היא איננה מכירה בשום גורים יכיינים, לא החוק, לא הידידות, לא הערצה למורה חביב משמשות לה מחיצה; היא זורסת אל כל המתי' צות, היא עוברת על כל המעצורים, שפה לה' מיוחדת, מובנת רק לאנשי סודה; בעזרת שפה זו היא מקשרת ומקרבת רחוקים.

אהבת ילדים

קרוב לרגש האהבה לאשה, היא את' בתו של המספר לילדים, הילדים הם נקודת-האור של יצירת שופמן. פינת הילדים היא כולה פינת-אור, כולה חסד, כנקודת אור ספור הילד בכל מקום את אפילת-החיים המנודחת, כמ' שבירוח קל הוא ספור את ערפל הדא' גות והתאוות הרוחשות מסביב; תוס' אמנותו משכנע יותר מכל הגיון המה' שבות המעמיקות, דמותו כשהיא לעצ' מה היא סתירה לכל השלילה שב' חיים, הנה לוטה ואשתו נמצאים בכפר בתנאי דיור איומים: בעלת-בית, ארר' כה ודקה, ירוקה וארסית בלי חתימת נקבות', מרשעת בתכלית, יורדת לח' ייהם, מציקה להם עד טוות ולמרבח האסון קורעה הסערה את הגג והם נשארים עם הילד בלי כל מחסה... אך, או מפח הילד את עיניו וחייך כלפי הקשת בענן, הקשת השלמה — מאופק עד אופק... בת צחוק זה, כנראה, היתה מטרת הכוחות העיור' רים, שיצרו והרכיבו, ועשו נסיונות משונים... ויצור מתוק זה תולם, תולם את הדר הטבע מסביב, את זה הרטוב המסוער והמוזקק, הכוחות העיוריים, שכנראה, אינם עיוריים כל כך, השיגו סוף סוף את שלהם; אדם יפה בארץ היפה... א. ירד'שלמי

(סוף מעמ' 7)

עז העבודת, הם לא "הכויבר", ביום בו הופיע המנוול בעיר הסמוכה הצ' טרפו כולם עד אחד, סבלי הוציא מהכלל את הסנדלר ה"אדום", בכפר נשארו רק בני המשפחה היהודית לב' דם ("לבדגו").

ה ס מ ל

הסמל, הוא ה"אונטר" בצבא הרוסי, הפלדוובל הפרוסי, "זכה" לפרקים קצ' רים וארוכים אצל רבים מהסופרים: מרצ'רושימורדה ב"רביור" עד ה"אונ' טר" של רמרק; הוא מופיע כנרוע המבצעת של שלטון הדיכוי של כל משטר'רשע. הסמל תופס מקום חשוב ביצירתו של שופמן. הוא נתנו בשורה ארוכה של סיפוסים — לא מעט עינו הללו בקסרקטין של הצאר ומכרו את חייהם, שסבלו מגלות כפולה — כללית ויהודית, מומנן של ציכוב עוד לא השפיל סוטר להחיותם כמותו. "בוז' זה" ("נקמה"), מוריו ("סיוס") ופנ' קרטוב הם נכזים וגינים לפרשיטיביב של ציכוב, כל הרע, הרשע, הטמ' טום והאכזריות שבהם מדברים מתוך כל תנועה. מתנועותיהם ו"מונצחים" לכל הדורות, הנה פנקטוב, פנק' טושקה בפי פקודיו, מיפלצת-אדם, מר' רא כל כיתתו, לכאורה הוא עמוד חתונך, אבן-הפינה של עריצות-הצאר. אבל הוא אינו חולף גם עם חלוף הצארים; הוא קם לתחייה בזמן הה' פיכה, מסתנן אל תוכה ונעשה לאחד מסבציה של ה"ציקה", כל הסיפור כאילו מכריז ואומר: כל עוד תהיה בעולם עריצות, לא יעברו הפנקרטובים מהעולם.

קל לתאר בדמיון את עומק הסבל, את גודל-היסורים של החייל היהודי בשעה שהום האנטישמיות מגיע לשיא פוגרוסי, או רבים יסורי של החייל היהודי מיסורי הנתונים לפרעות. הללו יכולים במידת-מה להתנוגן, או, לפ' חות, להימלט, אך לחייל אין מיפלט, פי-כבול, הוא במשמעת הצבאית וא' נוס' להיות כמעט שותף לחבריו בפר' עם פרעות. לא ייפלא אם למראה ה"שקצות" הצהולות לצער יהודי זקן המעונה בידי פורעים או למראה חב' ריו-הנהנים מ"גבורות" המתעללים בבנות ישראל מתרסק הסופר על זכרו של דויד, המלך, עליו נאמר: "וימדדס בחבל-שנים חבלים להמית" והוא קו' קא לעצמו: דויד, דויד שלנו!

אבל לא הכל רע ב"אונטרים", יש לפעמים שגם חח' ההמדים הניקשים של "האונטר" דופק לב אנוש, הנה ה"אונטר" חריטונוב, סמל ככל הסמ' ליה, אבל עם כל תנוקשות החיצו' נית הוא ישר ואינו מבין להתרפס ובגלל זה הוא מודה ומתאכזר. זה כוחו של הסופר הגדול שמגלה את האדם-גם בשפלו ובקצווי הכרך... בקצווי הכרך' תיאר שופמן את כל זועות ה"בתים" שבקצווי הכרך...

תיאורי ה"בתים" האלה על רהיטתם השבורים, כריהם המסואבים ועל מחי' צותיהם הססגוניות והקרועות משתד' רים באופן אמנותי — עם כל הסכר' בה הרקובה, אנו יורדים אתו אל המדוד התחתון של גיהנום חברתנו, אל רחוב מיוזובה על בתי הקלון שלן, על "דודיהם" ו"דודותיהם" ו"מאהביהם" למיניהם, חלאת-המין הא' נושי, אשפת-החמרה שבה שולט הרי' קבון, בה רוחשים היצרים השפלים, שבע תועבות האדם, בה כל שהוא בריא וסורה קמל ונרקב... אבל גם במדוד התחתון של שפלות האדם מר' צא הסופר את היופי ומיצר בצער הגוף המתנוון, הנה תולדותיה הקצ' דות של הניה בתי-הכפר המתגלגלת מ"הור בחורשה שבכפר לתוך הסימ' סה העקלקלה שבקצה-הכרך"... "ברא' שונה הורגש שם פתאום רחמי'עו' נתרענן בבת'אחת האויר המסואב וה'